

HIDÁN CSABA LÁSZLÓ**CID ALAKJA GIOVANNI PAOLUCCI „CID” CÍMŰ FILMJÉBEN
ÉS A VALÓSÁGBAN****FEGYVERZET ÉS HARC VISELET A XI–XII. SZÁZADI
IBÉRIAI-FÉLSZIGETEN**

Rodrigo Díaz de Vivar („*Cid*”) a középkori spanyol történelem egyik legkedveltebb személyisége. Ahogy a magyaroknak Szent László, a spanyoloknak *Cid* jelenti a lovagot, a vitézt, a hit védelmezőjét, és alakja a századok során legendássá válik. Rodrigo Díaz azonban több mint vitéz harcos és jó hadvezér – nem csak a keresztények, hanem a mórok számára is –, aki nem csak bátorságával, hanem nagylelkűségével vívja ki az elismerő „*cid*” – arabul „*úr*” – nevet. A korszak, amelyben Rodrigo Díaz élt, a reconquista eseményekben gazdag időszak, egyben az arab Almorávita hódítás ideje.

***Röviden az előzményekről:*¹**

711-ben Krisztus után Tarik arab vezér Heres de la Fronteránál legyőzte a vizigótokat és 755-ig az Ibériai félsziget több mint a felét elfoglalta. Kezdetben a terület a Damaszkuszi Kalifátus alá tartozott, de 756-ban I. Abd ar Rahman megalapította a Kordobai Emírséget. 1031-ben azonban III. Hishamadot lemondatták és a Kordobai Emírség 23 részemírségre bomlott szét. Ez lehetőséget teremtett arra, hogy VI. Alfonz (1065–1109) kasztíliai király sikeres ellentámadást indítson, amelynek során a keresztények visszafoglalták Toledót. A megrettent emírek az észak-afrikai Almorávitáktól (nevüket – ribat, lakói – a híres marokkói kolostorerődről kapták) kértek segítséget. Ben Juszuf meg is állította az előretörő keresztény seregeket, de az iszlám egyik fundamentalista ágát képviselte, és ez szembefordított vele több mór emírt.

A félsziget középső részén elhelyezkedő Kasztília 1076-ban, megosztotva az Aragóniai Királysággal Navarra területén, fokozatosan megerősödött. A területszerzés miatt egymással is szembekerülő keresztény királyságok ellentmondásos helyzetét mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy Sancho Ramizer király (1063–94) a kasztíliai terjeszkedéstől való félelmében felajánlotta országát Rómának és elfogadta a pápai hűbériséget. A korszakra jellemzően előfordult, hogy különböző fegyveres csapatok néha saját országukon kívül is vállaltak

¹ A történeti összefoglalás Katus László: *A középkor története* c. egyetemi tankönyve alapján történt.

zsoldos megbízatásokat.

A Vivarból származó spanyol nemes, Rodrigo Díaz is igen sok hadjáratban vett részt csapatával. Sikerrel harcolt az Almoráviták ellen, legjelentősebb haditettét 1094-ben aratta Valencia elfoglalásával. 1099-ig, haláláig független hadúrként kormányozta a várost és környékét. Uralma mind a keresztények, mind a mórok számára elfogadható volt és személye nagy népszerűségnek örvendett. Az utókor által ismert nevét, „*Cid*” – arabul úr – a mórok adhatták neki. Az 1140–57 közötti időszakból maradt fenn a hőstetteit elmesélő „*Cantar del Mio Cid*” („*A Cid Ének*”) első változata. A személye köré fonódó legendának nagy szerepe lehetett a XII–XIII. század fordulóján elkezdődő keresztény hadjáratokban, a megújuló reconquistában.

A korabeli Ibériai-félsziget fegyverzetének, harci viseletének tanulmányozásához a legfontosabb források a képzőművészeti alkotások. Viszonylag kevés a régészeti lelet, mert sem a keresztény, sem az iszlám vallás nem engedélyezte a gazdag mellékletes temetkezést. Tíz ábrázolás (azaz képzőművészeti forrás) segítségével a keresztény és tíz más képi forrás segítségével a korszak muzulmán viseletéről felszereléséről a következők állapíthatók meg.²

A muzulmán seregek felszerelése

Két – Cuencából származó – elefántcsont faragáson (1049–50 és 1026) vadászokat láthatunk és egy pajzsos-kardos lovast. (1–2. rajz) Sisakot senki nem visel, támadó fegyvereik egy kivétellel sztyeppe típusú összetett merevszarvú visszahajló íj, egy egyszerű íj, lándzsa és kard. A kard egyenes alakja normann kardra emlékeztet. A lovasnak bal kezében pajzsot látunk, amely átlagos méretű és körkörös mintákkal díszített. A ruhák térdig érnek, övvel leszorítottak és három íjásznál mintha tegez lenne az övbe szúrva. (Ám, lehet, hogy rosszul ábrázolták a tegez felfüggesztésének módját). Négy emberen – feltehetően – a sapkaszerű fejfedő a ruhával azonos anyagból készült, mert a mintázata ugyanolyan. Igen érdekes az egyik sztyeppe íjjal nyilazó harcos páncélja. A fél térdre ereszkedő keletiesen sztyeppe módon lövő íjász térdig érő, valószínűleg pikkelypáncélt visel. A páncél ábrázolása ugyan olyan, mint a mödlingi avar korongpár fél tédről nyilazó harcosaié, vagy a Nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszóján a párdutot nyilazó fejedelem mellett a fogoly harcosé.³ Egy hasonló, fél tédről lövő páncélos íjászt ábrázol egy X. századra keltezett uráli szobrocska is.⁴ Vajon nem egy „*türk*” (magyar, szeldzsuk, horezmi) harcost örökített meg itt a művész?!

² Az ábrázolások többsége Nicolle D.: *Arms and Armours of the Crusading Era I.-II.* kötetének fejezeteiből valók. A muzulmán harcosokat ábrázoló rész a második kötetben A1-Andaluz fejezetéhez kapcsolódó rajzokon láthatók.

³ Erdélyi I.: *Pannóniai hísvét 13. rajz* Trugli S.: *Griffek és oroszlánok népe 32.*

⁴ Pletnova, S. A.: *Stepi Evrazii v épohu srednevehovja 134.*

„*Türk*” zsoldos-testőrt már a korábbi századokban is szívesen alkalmaztak különböző arab emírek. 942 június–júliusában a „*magyar kalandozók*” eljutottak egészen Huesca városáig. Kisebb csatákat ugyan vívtak mórokkal és katalánokkal is, arról azonban nincs tudomásunk, hogy egy részük önként vagy fogolyként itt maradt volna.

A „*Pila*” márvány medence domborművén két lovas összecsapását és három gyalogos harcát figyelhetjük meg. (3. rajz) Az egyik gyalogos sisakja az ókori római sisakokra emlékeztet. Érdekesebb azonban egy fülvédős–tarkóvédős réteglemezes sisak. Hasonlót egy palesztíniai Ommajád palota faragásán figyelhetünk meg, Khirbát al Mafzsarban, és ugyancsak hasonló egy VIII–IX. századra keltezett bórsisak, amelyet a Kaukázus északi részén tártak föl.⁵ Az egyik harcosnál egyenes keresztvas nélküli kard látható. Érdekes még a három gyalogos bőr (?) csataköténye, amely a korszak bizánci és kaukázusi védőfelszerelésére hasonlít. Itt sem kizárt tehát egy „*türk*” vagy kaukázusi zsoldos ábrázolása. A két, turbános, arcát is részben elfedő lándzsás lovas jellegzetesen észak-afrikai.

Az összehasonlítást segítő teljes muzulmán sereget láthatunk az Alhambra palota egyik fali képén Granadában (1325–60). (4. rajz) Bár jóval a tárgyalt korszak utáni e freskó, mégis fontos megemlíteni, mert akárcsak korábban, a XIV–XV. században is legtöbbször nehéz különbséget tenni mór és keresztény sereg közt. Nem csak azért, mert katalóniai zsoldosok sokszor harcoltak muszlim szolgálatban, hanem azért is, mert többféle fegyvert használt mind a keresztény, mind a muszlim sereg. A freskón például csak egy lovas íjászt, de ugyanakkor sok lovas számszerűs harcost láthatunk, jellegzetes tegezettel. Az ismert mór kardot pedig szívesen használták a keresztény könnyűlovasok is. A XIII. századból való „*Szent Ferdinánd kardja*” is egy tipikus andalúziai mór fegyver és a késő mór dzsinetta típusú kardot gyakran alkalmazták keresztény oldalon is. (5–9. rajz)

Navarrai Sancho király „*Beatus*” bibliája (XI. sz.) lándzsás-pajzsos gyalogosokat, ködobáló gyalogos katonákat, valamint egy lovas íjászt ábrázol.⁶ (10. rajz) A pajzsok alakja kerek, díszítésük vagy négy kör vagy svasztika és négy kör. A lovas íjász sztyeppei típusú íjjal lőtt és az első nyeregkápára kötötte fel pajzsát. Jól megfigyelhető a középen záródó felső ruha, amelyet övvel szorítottak le, a buggyos nadrág és a lábszárvédő. A San Milan de la Cogolla-i zsoldáros könyvben (XI. sz.) fordított csepp alakú pajzsos és bambuszlándzsás berber és mór felszerelést hordó harcosokat láthatunk. (11. rajz) Keleti, kaukázusi vagy iráni jellegű harci bárdot – tabarzint – ábrázol az 1075-ben készült fémdombormű Asturiából. (12. rajz)

Egy X–XI. századi zsoldáros könyv képén turbános buggyos nadrágos

⁵ Nicolle D.: *Arms and Armour of the Crusading Era II.* 161.

⁶ Beatus de Liebana VIII. században élt szerzetes stílusában készült bibliák

lándzsás harcost láthatunk. (13. rajz) Ami jelentős különbség a keresztény és a muzulmán seregek között az a sodronyinget viselő harcosok nagyobb száma a keresztényeknél.

A muzulmán seregek összetétele tehát vegyes. Mór, berber, keresztény zsoldos katonák, de valószínű, hogy távoli vidékekről is (Kaukázus vagy Közel-Kelet) előfordultak harcosok. E mór seregekben viszonylag kevés a lovas íjász és elég sok a gyalogos, akik nyeles parittyát is használnak. Mindez nem egy „türk” azaz sztyeppe-i harcmódra utal, hanem inkább az arabok törökök előtti felszerelésére, harcmódjára.⁷ A szűrő-vágó fegyverük is a kard, nem a szablya.⁸ Sajátos azonban az Ibériai-félsziget harcosainál, móroknál és keresztényeknél egyaránt, a lovas számszeríjasok használata a XIII. századtól.

A keresztény seregek felszerelése

Elképzelhető, hogy az acélíves számszeríj első európai ábrázolása látható egy Burgo de Osmaban a városi könyvtárban őrzött Beatus bibliában. (14. rajz) A biblia 1086-ban készült. A színes képen a fegyver íve sötétkék színű, mint az elsütő-szerkezeté. Kengyele nincs és mérete is elég kicsi. Összességében inkább római számszeríjhoz hasonlít, azonban az ív alakja és színe feltételezhetővé teszi, hogy acélból van. A mór fémipar fejlettsége, magas színvonala megerősíti ezt a feltevést.

A XI. századi Roda biblia Katalóniából szinte a korszak valamennyi harcosát ábrázolja. (15. rajz) A sisakok egy része frank sisakhoz hasonlít, de láthatunk bizánci, normann, késő római és keleti sisakokat is.

A pajzsok egy része kerek öblös pajzs, de van kicsi kerek ovális és normann pajzs is a harcosoknál, akik közül többen sodronyinget, néhányan pedig pikkelypáncélt hordanak. Mind a sodronyingek, mind a pikkelypáncélok jellegzetesen XI. századiak. A kardok vagy andalúziai típusok penge felé görbülő keresztvassal, vagy normann kardra emlékeztető fegyverek. A harcosok kezében láthatunk még északi és keleti-kaukázusi-iráni típusú bárdokat és szárnyas lándzsákat. Sok nem páncélos harcosnál nyeles parittyá van.

Hasonlóképpen fontos forrás a XI. századi seregek vizsgálatakor a Farfa biblia (XI. sz.) Katalóniából. (16. rajz) A biblia az almoráviták elleni harcokat ábrázolja a különböző bibliai részek illusztrálásakor. Ábrázolásai hasonlóak a

⁷ Maszúdi (meghalt 956.) azt írja, hogy az arabok hagyományosan lándzsával voltak felszerelve. Az igen kevés, valóban arab harcosokat ábrázoló képen az ezredforduló előtt a leggyakrabban előforduló fegyver a lándzsa. Maszúdi szövegét, Murádsz ál-dzáhab olvashatjuk *Györffy György szerkesztésében A magyarok elődeiről és a honfoglalásról című* könyvben a 100–103. oldalon.

⁸ Az igen ritka szablyaábrázolások egyike Canterbury Tamás meggyilkolását ábrázoló freskó Santa María Egara kolostorában van Katalóniában. A kép 1175-ben készült és látszik, hogy a művész nem ismerte pontosan a szablyákat, csak valamilyen „keleti” fegyvert akart ábrázolni. *Nicolle D.: Arms and Armours of the Crusading Era 1. 416.*

Roda bibliához, de figyelemre méltó egy egyenes kard felkötésének a módja. A hüvely szerkezete és az öv belső-ázsiai felcsatolású formát ábrázol.⁹

Érdekes zászlót láthatunk a puigbói templom egyik freskóján (XI–XII. század) Katalóniában. (17. rajz) A freskó Szent Mártont ábrázolja lóháton, páncél és sisak nélkül, amint köpenyét éppen kétfelé hasítja. A háttérben a háromszög alakú rojtos szélű zászló igen jellegzetes keleti típus.¹⁰

Sokféle harcost ábrázol a Santa María de Ripoll kolostor diadalíve Katalóniában (1150). (18. rajz) Bár kopott, mégis jól láthatóak a sodronyíngek, kerek és fordított csepp alakú pajzsok. A kardok széles pengével készült andalúziai kardok. A sok lándzsaábrázolás közül azonban már egy sem szárnyas lándzsa. A sisakok mind fület és tarkót védő sodronnyal készültek és az egyik sisaknak eléggé hosszú lemez tarkóvédője van.

Szemvédős, csuklyás sisakot láthatunk a Santa María la Real templom kődomborművén Navarrában (1155). (19. rajz) A sisakharang sima, de a harcos orrát és arcát egy némileg szemüveghez hasonló, de annál szélesebb arcvédő védi. Bár 1155-ből való a kőfaragvány, ez a sisakfajta jóval korábban mind Közép-Ázsiában, mind a vikingek közt használatos volt.¹¹

Különbölegesek az északi-normannos fegyverzetek, amit a Santo Domingo de silosi Beatus bibliában láthatunk (1091–1109). (20. rajz) A kardok markolata tagolt, háromkarélys jellegzetes normann, keresztvasuk legtöbbször egyenes és zömök, bár egyiknek mórosan hajlik a keresztvasa a penge felé. Láthatunk szárnyas és egyszerű lándzsákat és díszes kerek, de nem túl nagy méretű pajzsokat. Egy harcos fején fülvédő réteglemezes sisak van. Ugyan ő hosszú, térdén alul érő és hosszú ujjú sodronyínget visel. Jobb lába szárán is páncélt hord, ami igen ritka abban az időben. Néhány harcos orrvédős sisakot, egy pedig valószínűleg bőrpáncélt visel. Egyetlen sisak kivételével, ami keleties de inkább a képzelet teremtménye mintsem valódi keleti forma, itt láthatóak a legarchaikusabb és leginkább „germános”, főleg vikingekre jellemző fegyverábrázolások.

Egy XI–XII. századi elefántcsont-faragáson, amelyet San Milan de la Cogolla templomában találtak, Leovigild vizigót királyt láthatjuk, amint Cantabria-t elfoglalja. (21. rajz) A faragás ugyanakkor pontosan és részletesen

⁹ Kínában már az ókorban megtaláljuk ezt a felcsatolási módot. Kr. u. a IV–V. században a hunok és a rómaiak is használták ezt a fajta kardhüvely felcsatolást az övre. A belső-ázsiai ujgurokat ábrázoló kizyl-i freskókon is láthatunk hasonlót. A. von Le Cog: *Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Mittelasiens* 73.

¹⁰ Ilyen zászlót láthatunk Ven-csi kínai hercegnő menyegzőjét ábrázoló képen a hunoknál, valamint ujgur-kínai zászlót használ mongoloknál, *Bahaeddin Ö.: Türk kültür tarihine giris – Türklerd tug ve bayrak 119., 234.*

¹¹ Pendzsikentben egy falfestményen, amely Rusztemet ábrázolja a sárkány legyőzése után, hasonló szemvédős sisakot láthatunk (VII–VIII. sz.), bár a sisakharang réteglemezes. *U. Köhalmi K.: A szteppék nomádja lóháton fegyverben 18, Kép.* Hasonló sisakot tártak fel Norvégiában Gjermunduban. Szerkesztette Graham-Gampbell: *A viking világ atlasza 39.*

ábrázolja az első keresztes hadjárat korának nyugati harcosát. A király fején széles orrvédős gömbölyded, sodronycuklyás sisak van. Testét combközépig-térdig érő sodronying védi. Nyerge magas kápájú. Lábán tüskés sarkantyút visel. Mellette kerek és normann pajzsok láthatóak.

Érdekes címeres pajzsot és ugyanolyan címerrel díszített lótakaróval felöltötött lovat ábrázol egy valenciai kerámiatöredék (kb. 1300.). (22. rajz) Bár muzulmán munka, valószínű azonban, hogy a lovag keresztény. A lándzsás, franciapajzsos, címeres lovas a XIII–XIV. század fordulóján már ismert Európában.

A keresztény seregeknél tehát északi, némileg antik hagyományokat őrző és keleties felszerelést is láthatunk. Ez természetes, ha az Ibériai-félsziget földrajzi adottságaira és történelmére gondolunk. Navarrában a hegyvidéken inkább a gyalogosok a jellemzőek, Aragóniában azonban a könnyűlovasságnak is fontos feladat jutott. Az itteni könnyűgyalogosok használták az „*al mughavir*” taktikát, vagyis a rajtaütésen alapuló gerilla hadviselést. Aragóniából és Katalóniából is sokan szegődtek el zsoldosnak más országokba is. A XIII. századtól főleg a katalán számszeríjasok voltak híresek. Kasztíliában a könnyűlovak mellett a XI. századtól egyre nagyobb szerep jutott a nehézlovasságnak. Sok nem nemes lovas harcosként szolgált és a városok is kötelesek voltak bizonyos számú lovas és gyalogost kiállítani. A XIII. századtól a felszerelés itt is elnehezült, azaz egyre nagyobb számú nehézfegyverzetű harcosokból álltak a seregek. Ez egy általános európai és sztyeppei jelenség. A keresztény seregeknél is általános volt a mór eredetű „*karr wa farr*”, spanyolul „*turna-fuoya*” harcmodor. Ez ismételt hullámszerű támadást és visszavonulást jelent, ami végső soron sztyeppei eredetű, azzal a különbséggel, hogy az Ibériai-félszigeten kevés lovas íjász volt, és nem terjedt el a hátrafelé nyilazás sem.

Témánk keretén belül a mór-keresztény viszonyra tehát az a jellemző, hogy mindkét fél hatott egymás harcmodorára, viseletére, fegyverzetére. Ez természetes is, hiszen egyoldalú hatás nemigen létezik, csak nagy gazdasági, technikai és kulturális különbségeknél, ahol egyik fél abszolút erőfölénnyel rendelkezik. A reconquista sikerének egyik eleme az, hogy a használható harcmódot, fegyvereket a keresztény seregek átvették a móroktól. Elmondhatjuk, hogy mindez a kialakulóban lévő spanyol kultúrát még színesebbé, még gazdagabbá tette.

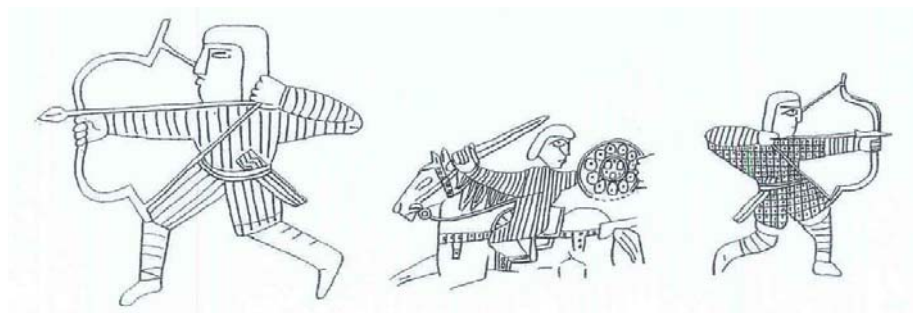
A „*Cid*” című film 1961-ben készült. A főszerepben Charlton Heston-t láthatjuk, Ximena-t Sophia Loren alakítja. A producer Anthony Mann, a rendező Giovanni Paolucci. Az alkotás igen hatásos kezdőjelenettel mutatja be az Almoráviták támadását, és egyben jól érzékelteti a fundamentalista berber dinasztia és az Ibériai-félsziget mórjai közötti nagy kulturális különbséget. Rodrigo Díaz már az első percekben megkapja a „*Cid*”, azaz „*úr*” nevet a nagylelkűen szabadon engedett emírtől. E kezdő jelenetekben felszerelése vegyes. Kardja XIV–XVI. századi tipikus nyugat-európai kard, ruhája jellegzetes „*hollywoodi*

középkori” ruha, azaz olyan, amelyet sohasem viseltek a középkorban. Kasztíliai Ferdinánd király udvara már jóval „*spanyolosabb*”. Bár a viseletek inkább XIII–XIV. századiak, a háttér már inkább XI. századi hangulatot kelt. A párbaj Cid és Ximena édesapja közt szintén nem korhű karddal történik, ám az ezt követő istenítélet egészen korhű, XIII–XIV. századi felszereléssel történik. Cid kardja azonban andalúziai mór kard. A felszerelés szempontjából érdekes jelenet, amikor Alfonz herceget kiszabadítja Rodrigót. Sisakja szemvédős gömbölyded sisak, éppen olyan, mint amelyet a Santa María la Real templomának faragott ajtaján láthatunk. Talán a végső csatajelenetekben a leginkább korhű az Almorávita sereg, leszámítva a szablyákat. A keresztény gyalogosok többsége fordított csepp alakú pajzsot és lándzsát használ, amely megfelel a korszak fegyverzetének. A mór seregben láthatunk jellegzetes XI. századi felszereléseket, de „*törökös*” XIV–XVI. századi fegyvereket is. A film igen szemléletesen mutatja be a nehézlovas harcmodort, amikor a keresztény sereg kitör a várból. A valóságnak az is megfelel, hogy a nyíllövés átüti a sodronyinget. Az íjászok jelentőségét általában szemléletesen mutatja be a film. Az utolsó jelenet, amikor a már halott főhőssel kilép a lova a várkapun, képileg méltó megjelenítése Cid legendájának. A kísérszöveg szerint „*Rodrigo Díaz akkor lépte át a történelem és a legendák világa közti kaput*”, amikor Valencia várkapuján kilovagolt.

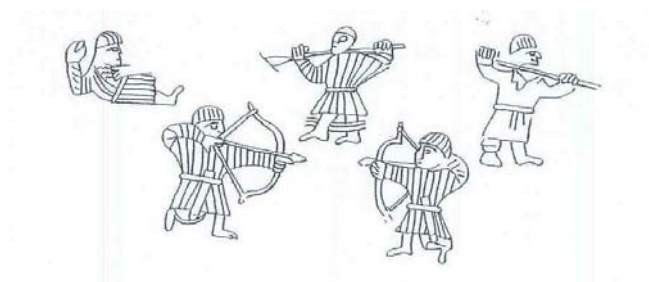
A film készítői a XII. századi Ibériai-félsziget történetének, benne Cid szerepének minél pontosabb bemutatására törekedtek. A kitűnő kaszkadőrökkel készült harci jelenetek, a sok embert megmozgató tömegjelenetek, több esetben a valódi spanyol környezetben történt forgatás méltán emeli a filmet a nagy alkotások közé. Így folytatódhat tehát a Cid legendája a XX. században is...

Felhasznált irodalom

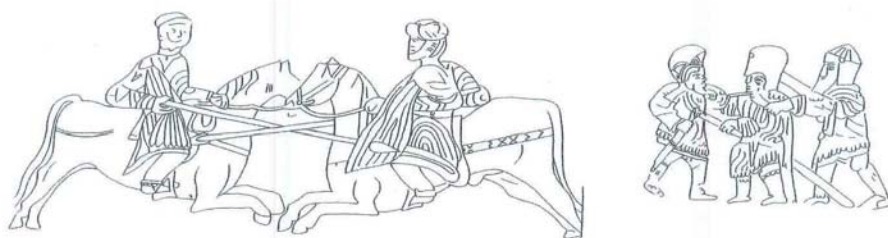
- Katus L. (2000): *A középkor története*. Budapest.
 Trugli S. (1994): *Griffek és oroszánok népe*. Pozsony.
 Györfly György, szerk. (1995): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest.
 U. Köhalmi K. (1972): *A szteppék nomádja lóháton fegyverben*. Budapest.
 Erdélyi I. (1987): *Pannóniai húsvét*. Budapest.
 Kristó Gyula, szerk. (1986): *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest.
 Bóna I. (1993): *A hunok és nagykirályaik*. Budapest.
 Pletnéva, S. A. (1981): *Stepi Evrazii v épuhu srednevekovia*. Moszkva.
 Nicolle, D. (1999): *Arms and Armour of the Crusading Era I–II*. London.
 Trousdale, W. (1975): *The Long Sword and Scabbard Slide in Asia*. Washington.
 Graham-Campbell, szerk. (1997): *A viking világ atlasza*. Budapest.
 Bahaeddin Ö. (é.n.): *Türk kültür tarihine giris – Türklerde tug ve bayrak*. Ankara.

Hivatkozott rajz melléletek

1. Vadászok. Elefántcsont-faragás Cuenca-ból, 1049–50.
Madridi Nemzeti Régészeti Múzeum

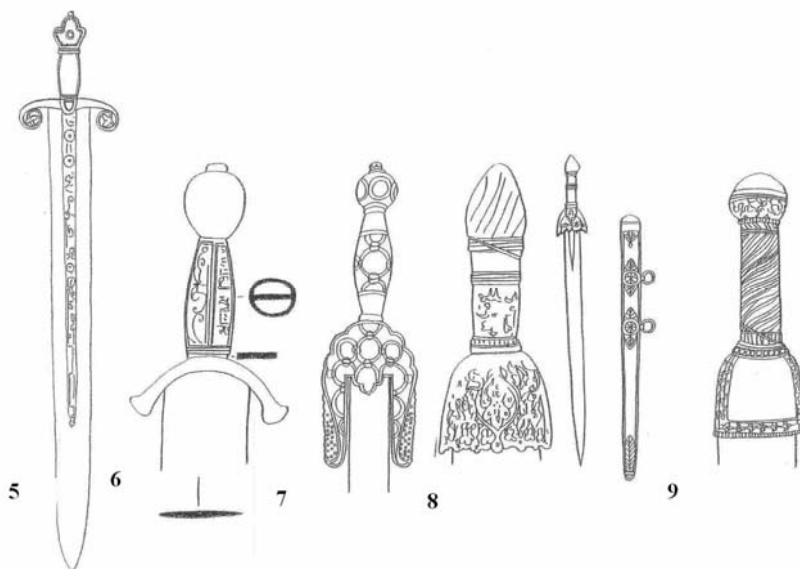
2. Vadászok. Elefántcsont-faragás Cuenca-ból, 1026.
Santo Domingo do Silos kolostor gyűjteménye

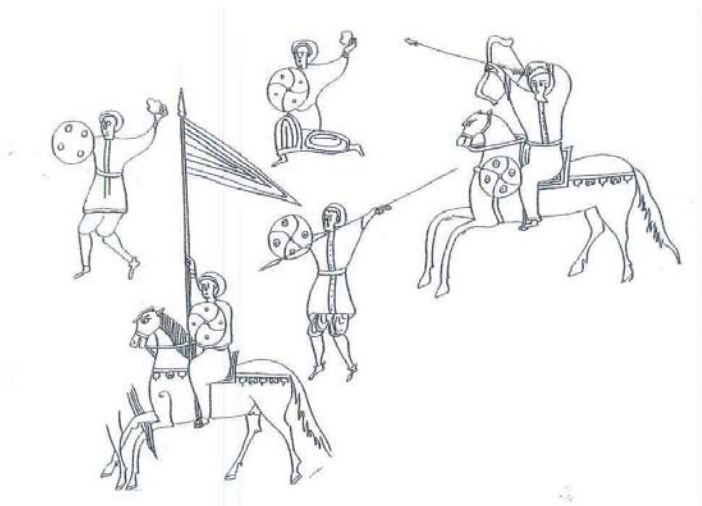
3. Harcosok faragott márványon XI. század.
Jatviai Régészeti Múzeum

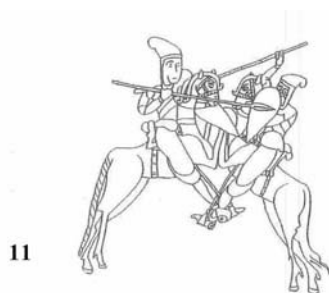
4. Menetelő muszlim sereg. Falkép az Alhambra palotából, 1325. Granada

5. „Szent Ferdinánd kardja” XIII. század. Korai andalúziai kard. Madrid, Fegyvertár
6. Bronz markolatú kard XIV. század. Sevillai Régészeti Múzeum
7. Dzsinetta típusú bronzmarkolatú kard XIV. század.
Madridi Nemzeti Régészeti Múzeum
8. Ezüst markolatú kard XIV–XVI. század. Isztambul, Hadtörténeti Múzeum
9. „Banu Ahmar” kardja XIV–XVI. század. Isztambul, Hadtörténeti Múzeum

10. Mór sereg Navarrai Sancho király Bibliájában XI. század.
 Madridi Nemzeti Könyvtár

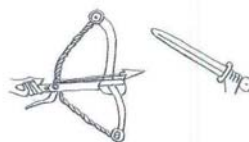
11

12

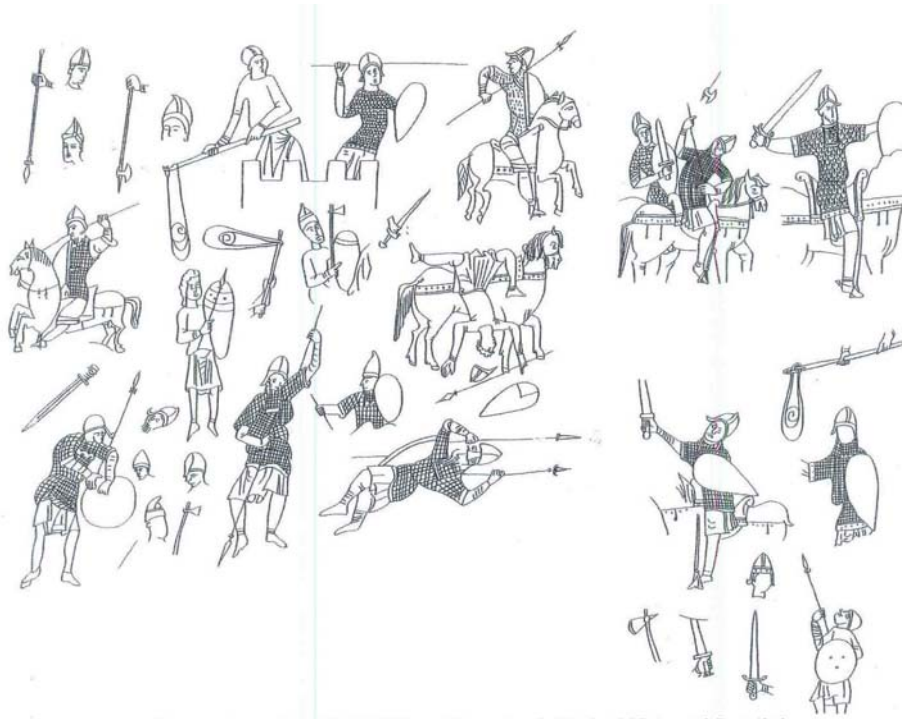
11. Muzulmán harcosok zsoltároskönyvben, San Milan de la Cogolla XI. század. Madridi Akadémia Történettudományi Levéltár

12. Keleti bárd ábrázolása fémdomborművön, 1075. Camera Santa, Oviedo

13. Keleti harcos kasztíliai zsoltároskönyvben X–XI. század.
 Madridi Akadémia Történettudományi Levéltár

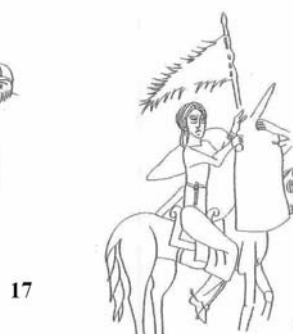
14. Számszerij ábrázolása Bibliában 1086. Burgo de Osma Könyvtár

15. Harcosok a „Roda” Bibliában XI. század. Párizsi Nemzeti Levéltár

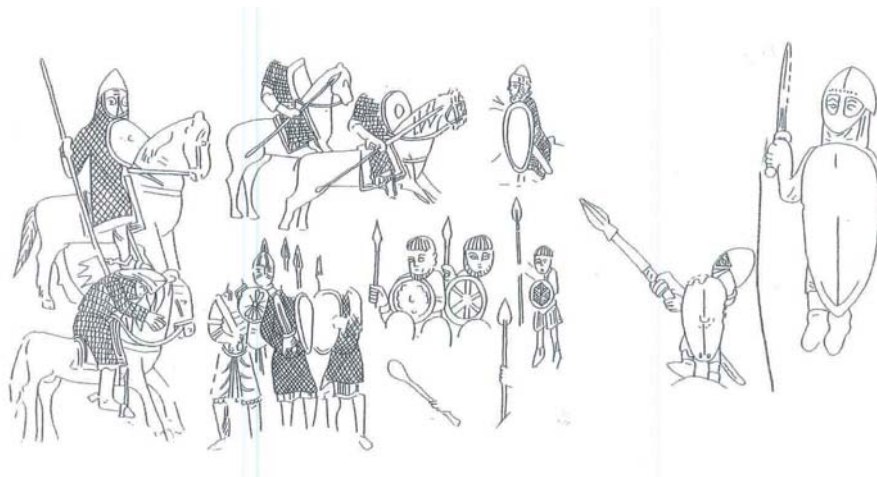

16

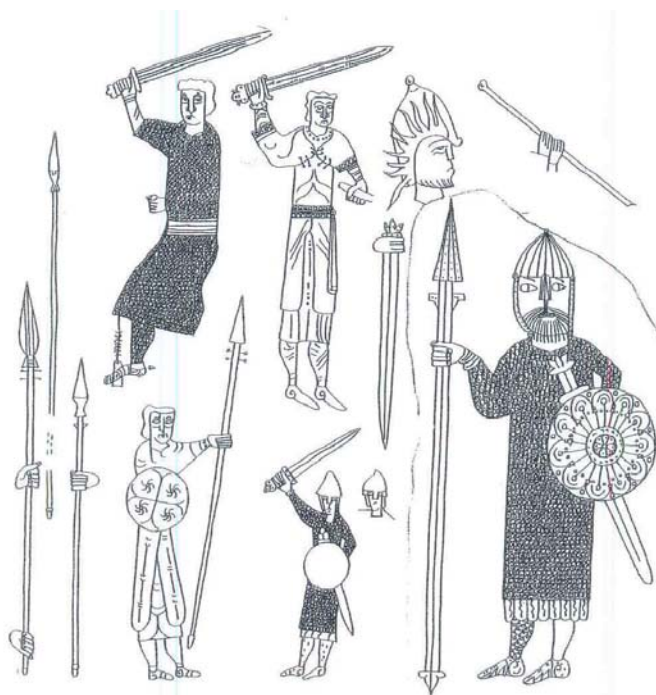
17

16. Harcosok a „Farfa” Bibliából XI. század. Vatikáni Könyvtár
17. Szent Márton ábrázolás festett oltáron Puigbo-ból XI–XII. század, Vichi Múzeum

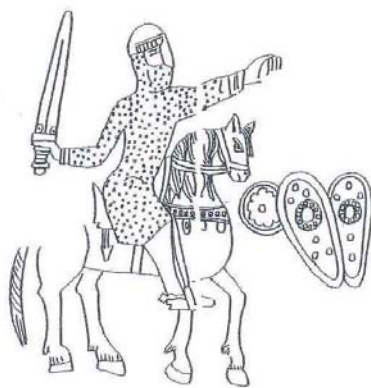

18. Harcosok a Santa María de Ripol kolostor diadalívén 1150. Helyben

19. Szemvédős sisak a Santa María la Real templomának ajtófaragásán, 1155. Sangüesa

20. Harcosok egy Santo Domingo de Silos-i bibliaképen, 1091–1109.
London, British Library

21. Harcos elefántcsont-faragáson XI–XII. század.
Madridi Nemzeti Régészeti Múzeum

22. Címeres ruhás ló, és címeres pajzsos harcos kerámiatöredéken, 1300.
Gonzales Kerámia Múzeum, Valencia